

адже у слов'ян, наприклад, глава сім'ї (*домовладика*) мав право на життя своєї чаді, включно з дітьми й рабами, і статус вільного не дуже відрізнявся від статусу підневільного. У Римі можна було продати вільного у рабство за скоєні ним злочини тільки *trans Tiberim*, за межі Риму, а право на життя дітей фактично було давно зліквідоване. Невизначеність і розпливчатість поділу на вільних та залежних у слов'янських суспільствах відіграли злу роль у подальшій історії.

Порівняння структур, які відповідають ідеї цілісного відповідального суб'єкта чину, дає змогу зрозуміти особливості цивілізаційних типів і тієї глибинної семантики, що визначає поверхневі структури у кожному конкретному випадку. Таким чином, ми бачимо наявність в історії цивілізації численних типів свободи, що залишають слід в поверхневих «культурних стратегіях» (А. Вержбицька), пов'язаних з глибинними поняттями та практиками свободи. Ці поняття та культурні стратегії дуже відрізняються, але залишаються культурними універсаліями, оскільки щоразу породжуються нові внутрішні обмеження свободи, а отже — нові антиномії. Проте оскільки свобода є сутністю життя, а неволя — тінь смерті, людина змушена, за словами Гете, щоденно йти у бій за щастя і свободу, щоб бути їх гідною.

Попович М.

Смисл і свобода. Філософська думка, 2009, № 4. С. 5-11.

Примітки

1. Смирнова Е.Д. Логика и философия. М., 1996. С.21.
2. Леонтович В.В. История либерализма в России. 1762- 1914. Париж, 1980. С.2.

Загородня А.А.,

*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти,
Інституту педагогіки НПН України,
<https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>
Scopus ID: 57218267032*

СТЕЛЬМАХОВИЧ МИРОСЛАВ ГНАТОВИЧ (1934-1998)

педагог, фахівець з етнопедагогіки, громадський і культурний діяч

Народився 25 червня 1934 року в с. Уличне Дрогобицького району Львівської області у селянській родині. Рано залишився без батьків. Навчався в Уличнянській школі, після закінчення якої працював завідувачем бібліотекою. Протягом 1953–1957 рр. — студент українського відділу філологічного факультету Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І.Франка, який закінчив 1957 р. Працював на посадах директора школи. Протягом 1968 по 1970 рр. навчався в аспірантурі Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, захистив кандидатську дисертацію «Розвиток усного мовлення учнів при вивченні фонетики й морфології у середній школі». Від 1969 р. почав

викладацьку роботу на кафедрі педагогіки і психології рідного вишу. Зійшов від посади старшого викладача до завідувача кафедри педагогіки і методики початкового навчання. Після захисту докторської дисертації (1990) очолював кафедру українознавства Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Почесний член Товариства української мови «Просвіта» ім.Тараса Шевченка.

Мирославу Гнатовичу належить визначна роль у глибинному дослідженні української етнопедагогіки та традиційного родинного виховання. Вченим, починаючи з 1988 року, започатковано рух за відродження й розвиток автентичної української педагогіки й шкільництва на засадах національної педагогічної культури рідного народу, започатковано вивчення українського народознавства в школі.

У 1989 – 1997 рр. очолював наукову творчу групу, яка розробила держбюджетні теми Міністерства освіти України «Народознавство в школі» та «Українознавство у професійно-технічному училищі». У 1990 році захистив докторську дисертацію «Традиції і тенденції розвитку родинної етнопедагогіки українського народу». Дослідник проблем етнопедагогіки. У 1997 році переїхав до м.Коломиї на постійне місце проживання.

Помер 23 квітня 1998 р. Похований в с.Уличне.

Автор понад 300 наукових праць (монографії, навчальні посібники, підручники, брошури та статті) з актуальних проблем педагогіки, історії української педагогіки, етнопедагогіки, українознавства, проблем теорії і практики національно виховання, методики викладання української мови у школі, української родинної педагогіки, родинознавства (фамілістики). Серед них: «Збірник вправ і завдань з української мови 4-8 класів» (1969), «Збірник вправ і завдань з української мови для 4-8 класів. 2-ге вид., перероб. і доп.» (1982); методичні посібники для вчителів та викладачів вузів: «Мудрість народної педагогіки» (1971) «Народна педагогіка» (1985), «Педагогіка народознавства» (1990), «Українська етнопедагогіка» (1993), «Українське родинознавство» (1994), «Українське народознавство» (1994), «Українознавство в національній школі: Посібник для вчителів» (1995), «Методика викладання народознавства в школі: Посібник для вчителів, студентів і викладачів педагогічних інститутів та університетів (у співпр.)» (1995), «Українська родина»: корисні поради (1995), «Українська народна педагогіка. Навчально-методичний посібник» (1996), «Українська родинна педагогіка» (1996), «Теорія і практика українського національного виховання: Посібник для вчителів початкових класів та студентів педагогічних факультетів» (1996), «Теорія і практика українського національного виховання: Посіб. для вчителя» (1996), «Українська народна педагогіка: навч.-метод. посіб.» (1997) та ін.

Основні праці: «Теорія і практика українського національного виховання» (1996), «Українська народна педагогіка» (1997), «Незалежній Україні — автентичну українську педагогіку» (1998) та ін.

Мирослав Стельмахович

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ (уривок)

*«Життя не жде: воно кличе нас до роботи. І доля,
щастя нашого народу залежить від того, як ми
переведемо в життя дороге, велике гасло: вільна
національна школа для виховання вільної, свідомої, дужої нації».*

Софія Русова

Виховання й навчання, навчання й виховання — вічна, як світ, проблема. Відколи існує людство на світі, відтоді й змушене воно невпинно дбати про вирощення потомства

й продовження свого роду. В народі кажуть: «Якщо твої наміри розраховані на рік — сій жито, на десятиліття — саджай дерева, на віки — виховуй дітей».

Передачею генетичного коду, знань, виховного, виробничого, навчального, родинно-побутового, громадського й державотворчого досвіду, правової і духовно-моральної культури від батьків дітям забезпечується прогрес суспільства, єдність, наступність і спадкоємність поколінь минулих, сучасних і майбутніх, зумовлюється життєвий шлях кожної людини, доля України.

Діти — найкращий цвіт і надія нації. Правильне їх виховання — духовна окраса народу, наше майбутнє, гарант української державності, що натхненно виражено в словах І.Я. Франка:

Ти мій рід, ти дитино моя,
Ти вся честь моя і слава,
В тобі дух мій, майбутнє
Моє, і краса, і держава.

І роль учителя в його забезпеченні величезна. «Шануй учителя, як родителя!» — закликає народна мудрість. «Учителем школа стоїть», — відзначав І. Франко. «Вчителько моя, зоре світова!» — пісенно-поетично виразив задушевне ставлення до вчителя А.Малишко.

Ім'я вчителя високе, святе! В устах народу воно вимовляється урочисто й побожно. Відзначимо, що й сам Ісус Христос, син Божий, мав високе й крилате ім'я — Вчитель! А його учні називалися апостолами, тобто посланцями, проповідниками, поширювачами вчення свого Вчителя.

Серед усіх шкільних працівників місія вчителя початкових класів особлива, почесна, багатогранна, трудна, відповідальна, разом з цим вельми благородна. Особливість її полягає в тому, що він закладає у дітей основу системи наукових знань, через буквар, читанку відкриває їм широкий шлях до царства книг, до грамотності, до рахунку й письма, до науки, до скарбів людської культури, освіти. До речі, освіта в українській педагогіці асоціюється із Світлом, Сонцем, сягаючи в своєму вияві, як і думка людська та розум, до незвіданих далей і космічних висот. У такий оригінальний спосіб наш народ мудро возвеличує значення освіти в житті людини й месіанську роль учителів у навчанні та вихованні учнів.

Довговічність будинку визначається міццю його фундаменту. Інтелектуальна підготовка й дальший успіх учнів у навчанні у вирішальній мірі залежить від підвалин знань і вихованості, вміння вчитися, закладених у початкових класах. А почесність посади вчителя початкових класів зумовлена тим, що саме йому припадає висока честь бути

першим учителем у житті кожної людини, назавжди вкарбуватись у її пам'яті. То ж подбаймо, аби пам'ять про першого вчителя була якнайсвітлішою.

Багатогранність діяльності вчителя початкових класів виражається в тому, що йому, на відміну від учителя-предметника, треба вести уроки не з однієї-двох, а з усіх навчальних дисциплін, як кажуть, бути багатопредметником, педагогом-енциклопедистом, бо доводиться ще й виконувати функції класного керівника, працювати з батьками учнів. Робота нелегка (першопрохідцям завжди важко), але радісна й приємна, бо маємо справу з найменшими школяриками, щирими й довірливими, для яких авторитет учителя найвищий серед усіх людей на світі.

Коли батько чи мати, дідусь чи бабуса, а то й всі разом, ведуть синочка чи донечку, внука чи внучку по-святковому вдягнених, з ранцем за плечима й букетами квітів у руках золотоосіннього дня Першого вересня перший раз у перший клас й в урочистій обстановці передають у руки вчителя, то щиро вірять, що рідна школа навчить їхніх дітей не тільки читати, писати й рахувати, але й формуватиме з них здорових, розумних, добрих, чесних, порядних людей, палких патріотів України. І треба ці благі надії оправдати. А це здатний зробити лише той учитель, який щиро любить дітей і готовий їм віддати своє серце, має ґрунтовну педагогічну підготовку, вірно служить українському народові, працює ретельно, творчо, самовіддано.

«Добрий початок — половина всієї справи», — гласить народна мудрість. Саме його «добрий початок» освіченості й закладає вчитель початкових класів. Розум виховується розумом, честь честю, працювитість працею, талант плекається талантом, а винахідливість й творча ініціатива — творчістю.

Треба вміти підняти навчально-виховний процес до такого рівня, аби наші учні в своєму майбутньому життєвому злеті переросли нас, своїх учителів. Тільки при такій умові вчителі можуть пишатися своїми учнями, а учні — вчителями. Виховувати й навчати дітей має право той педагог, який сам добре вихований і належно навчений, тобто мудра, порядна, доброзичлива, професійно підготовлена до роботи в школі людина.

Навченість, освіта, розум, доброта, вихованість і здоров'я — найбільший скарб людини. «Знання ні в воді не тонуть, ні в огні не згорять», — кажуть у народі. Іншими словами, коли маєш знання, освіту, то в житті можна завжди бути «на плаву», «не прогоріти». Бідні розумом і ниці душею сини чи дочки неодмінно прогайнують навіть найбільший батьківський маєток.

Невіглас і нероба вміють тільки споживати, але й не заробляти й щось корисне вирощувати чи виробляти. Коли даєш своєму синові хлібину, то він буде ситий один день,

дві — два. А коли навчиш його вирощувати хліб, працюючи в полі, то він буде ситий все своє життя. Така закономірність людського буття.

Навчально-виховний процес завжди двосторонній. Учитель може прагнути дати знання, але нічого, або майже нічого путнього з цього не вийде, якщо учень не хоче їх взяти. Можна насильно привести коня до води, але не можна змусити його пити воду. Виходить, що в кожній справі, а тим більше у навчанні й вихованні, мусить бути свій підхід. Нерідкі випадки, коли вчитель прекрасно знає свій предмет, який викладає, але не вміє належно донести навчальний матеріал до учнів, то й змушений кидати педагогічну роботу. Цим наочно переконуємося в надзвичайній важливості знань з педагогіки. Без них жоден учитель обійтись не може.

Складність діяльності вчителя початкових класів виражається в тому, що йому, як ми вже згадували, треба викладати 6-8 навчальних дисциплін, працювати в різних типах шкіл (найважче у малокомплектних), володіти широким діапазоном педагогічних і методичних умінь, виконувати функції класного керівника, працювати з батьками учнів.

У цих умовах виключно важливою є ґрунтовна теоретична підготовка вчителя на основі сучасного підручника з педагогіки. Однак і по сьогодні такого підручника для студентів — майбутніх учителів початкової школи України — не було.

Підручник з педагогіки для педагогічних факультетів, який зараз функціонує, виданий союзним видавництвом 15 років тому. Його методологічні й теоретичні засади не відповідають сучасній ситуації розвитку суспільства, загальної середньої й вищої освіти.

Цим зумовлена гостра потреба підготовки нових підручників з урахуванням з д о б у т к і в н а р о д н о ї п е д а г о г і к и у к р а ї н с ь к о г о підручникотворення (ця галузь майже цілина), найновіших досягнень теорії педагогіки, психології, новаторського педагогічного досвіду.

Розділ 1. Теоретичні основи українського національного виховання

І. Педагогічна наука про національну школу й виховання

Слово «школа» давньогрецького походження, що в дослівному перекладі передається як «вчена бесіда», «навчальне заняття», «місце радості». В сучасній українській мові воно вживається у різних значеннях.

Школа, як правило, має національний характер, зумовлений самобутністю життя нації, своєрідністю нею пройденого історичного шляху.

Українською національною школою називаємо той навчально-виховний заклад, який своїм змістом і духом підпорядкований самобутній природі української дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, духовно-морального й інтелектуального

розвитку, повністю відповідає прагненням, корінним інтересам батьків та народу в цілому, а також ідеалам української педагогіки у формуванні довершеної особи українця.

Українська національна школа у рамках її загальнонаціональних, державних норм може мати також свої регіональні (місцеві) видозміни. Скажімо, на Гуцульщині може утворюватись і функціонувати українська гуцульська школа, на Бойківщині — бойківська, на Поліссі — поліська, на Слобожанщині — слобідська і т.д.

Педагогіка — наука про виховання. Оскільки вихованням довгий час охоплювались тільки діти, то й прийнято було називати її наукою про виховання дітей.

Нині рамки системи освіти й виховання значно розширились й охоплюють усе населення країни, то педагогіку почали іменувати наукою про виховання людини на всіх її вікових етапах. І визначення таке цілком справедливе. Тим більше зараз, коли в нас створена система безперервної освіти з усіма її провідними ланками: від дошкільних закладів до різноманітних форм загальної, професійної й гііслядипломної освіти.

Таким чином, педагогіка — це наука про виховання підростаючого покоління і дорослих. Її доцільне застосування істотно впливає на світогляд та поведінку дітей та молоді.

Як і кожна наука, педагогіка має свій предмет дослідження, тобто те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність пошукачів.

Предметом педагогіки національної школи є здійснювана в ній спеціально уповноваженими суспільством особами виховна діяльність, дослідження суті наявного в ній розвитку й формування людської особистості та вироблення на цій основі теорії й методики національного виховання, яке в широкому його розумінні включає також освіту та навчання.

Сила педагогічної науки в науковій достовірності й стабільності її провідних положень, що виключають будь-яку випадковість чи недоречність у вихованні.

Здоровий глузд, власний досвід і світогляд, любов до дітей, природний виховний хист, батьківський інстинкт та інтуїція, опора на чисту народну мораль у значній мірі заповнюють теоретичні прогалини, але повністю замінити педагогічну теорію не можуть. Без теорії хибі неминучі. Той, хто її обминає, діє навмання, йде шляхом численних проб і помилок. Але ж час виховання занадто короткий, а душа дитини дуже крихка, щоб робити над нею такі експерименти.

«Педагогічна практика без теорії — те саме, що знахарство в медицині», — застерігав К.Ушинський у своїй відомій статті «Про користь педагогічної літератури», відзначаючи, що педагогічна література є для вчителя «наймогутнішим засобом». «Деякий

міцний успіх суспільства в справі виховання неминуче спирається на педагогічну літературу», — робить висновок Ушинський.

Щоб успішно оволодівати педагогічною теорією, треба добре знати основні її поняття (категорії) як рівень вияву розуміння й трактування певних педагогічних явищ, до яких належать формування і розвиток особистості, виховання, навчання, освіта.

Під особистістю розуміємо окрему індивідуальність, особу, тобто конкретну людину-одиницю, наділену властивими їй певними ознаками культури, особливостями здібностей, характеру, волі, свідомості, потреб, інтересу, вдачі і манер поведінки та неповторної людської долі.

Завдяки своєму особистісному контрастному виявові кожна людина виступає як неоціненна, окрема, оригінальна й неповторна цілість, що в її житті має надзвичайно важливе значення. Адже знеособлена, позбавлена своєї індивідуальності людина не здатна створювати духовні цінності, бо для духовних зусиль одного бажання чи навіть таланту замало. Необхідне і відмінне від усіх світовідчуження, самотнє сприйняття навколишнього. То й головною метою виховання є формування повновартісної, індивідуально вираженої, всебічно розвинутої особистості.

Формування і розвиток особистості — це процес утворення людини-одиниці, яка поєднує в собі риси національного, загальнолюдського, суспільно-значущого та індивідуально-неповторного, хід і результат її розвитку під впливом середовища, спадковості й виховання. Завдяки цьому кожна людина реалізовує своє природне право бути оригінальною, неординарною, власною індивідуальністю, бути самим собою, мати свій особистісний вияв, своє «Я».

Від народження до зрілості людина проходить великий і складний шлях розвитку. Починаючи з немовлячої безпорадності, вона за відносно короткий час досягає повної фізичної зрілості, високого одухотворення, яскравого особистісного волевиявлення.

Умовно виділяємо чотири напрямки розвитку особистості:

- 1) тілесний;
- 2) психічний;
- 3) соціальний;
- 4) загальний.

Перший включає зміни росту, ваги, зміцнення мускулів, удосконалення органів відчуттів, осанки. Другий — розвиток пізнавальних, вольових, емоційних можливостей, психічних властивостей і рис характеру. Третій — включення в життя суспільства, громади, нації, держави, зміни в помислах і поведінці, міжособистісних стосунках у

школі, дитячих об'єднаннях. Четвертий — розвиток інтелекту, кмітливості, ерудиції, світогляду, інтересів, а також духовних, культурних, творчих якостей.

Чітке розуміння особистості взагалі і провідних напрямків її розвитку допомагає краще збагнути особистість молодшого школяра, діапазон його формування й розвитку, до вирішення проблем якого ми звертаємося у нашому підручнику не раз.

На формування й розвиток особистості впливає цілий ряд факторів: рідна (материнська) мова, фольклор, спадковість, родина, іротада, дитячий садок, школа, природа, праця, гра, дитячі та молодіжні об'єднання, навколишнє середовище, книга, преса, кіно, радіо, телебачення, театр, мистецтво, побут, держава, церква, віра, надія, любов, серед яких на чільному місці стоїть виховання.

«Виховання — це певний цілеспрямований і систематичний вплив на тіло, душу і розум дитини з метою прищеплення їй якостей здорової, розумної, моральної, національно свідомої, творчо ініціативної, культурної, освіченої людини.

Можливі три варіанти вживання поняття «виховання»:

— у загальному соціальному розумінні, коли йдеться про виховний вплив на людину державного ладу країни та всіх її суспільних інституцій;

— у широкому педагогічному тлумаченні, коли мається на увазі цілеспрямоване виховання, здійснюване в навчально-виховному закладі з охопленням усього навчально-виховного процесу;

— у вузькому педагогічному аспекті, коли виховання трактується як спеціальна робота, спрямована на формування певних конкретних рис і якостей, поглядів і переконань особистості (наприклад: виховання працьовитості, правдивості, коректності, милосердя тощо).

У мовленнєвому спілкуванні українців слово «виховання» може вживатися у двох значеннях: «виховання» — як процес, дія за значенням виховувати і «виховання» — як наслідок, результат виховного впливу, тобто сукупність знань, культурних навичок, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини. Отже, коли кажуть: «Цей учень має гарне «виховання», то це означає, що його правильно виховують. При вислові: «Цей учень має гарне «виховання» мається на увазі те, що його вже добре виховали, і він відзначається чемною поведінкою.

Слово «виховання» давнього походження. Якщо йти за народною етимологією, то воно походить від слова «ховати». Очевидно, в первинному своєму значенні суть його трактувалася так: «Якщо хочеш мати дитину, виростити і зберегти, то треба вміти виховати її від хвороби, «злого ока», лихого впливу, смерті». І справді, вже в первісному суспільстві в разі небезпеки при міжплемінних збройних сутичках, нападі звірів чи грози

матері хапали маленьких дітей і ховали їх у надійних місцях, тобто влаштовували їх так, щоб зберегти неушкодженими. Нині воно набрало сучасного розуміння, що подано нами вище при визначенні терміна «виховання». Але й первісне значення варто не забувати, бо воно закликає зберегти неушкодженими дитячі тіло і душу. Похідними від нього в українській педагогіці стали й всі інші слова: вихованець, вихованка, вихованок, вихователь (виховач, виховник), виховательство, виховавчий, виховальний, виховний.

Відзначимо, що виховання є органічним компонентом освіти й охоплює всю її систему. В Українській самостійній державі воно спрямовується на утвердження європеїзму, на формування у дітей та молоді високої національної свідомості й українського патріотизму, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв та інших значущих надбань вітчизняної й світової духовної культури.

До речі, в щоденному живому спілкуванні українців, крім слова «виховання», вживається ще ряд синонімів із різними смисловими відтінками типу: «вирощувати», «плекати», «навчати», «леліяти», «викохувати», «ростити», «ласкати», «ніжити», «годувати», «опікуватися», «піклуватися», «колихати» тощо як свідчення відмінного знання нашим народом душі дитини й підходів до дитячого серця, до плекання розуму, до навчання.

Навчання — цілеспрямований педагогічний процес, під час якого учні під керівництвом учителя оволодівають системою знань, умінь і навичок, способами праці, набувають досвід творчої діяльності. У процесі навчання відбувається розвиток розумових, духовних і фізичних здібностей учнів, формування у них світогляду й переконань, волі й характеру, прагнення до знань, до самостійної інтелектуальної праці й творчо-пошукової діяльності.

Педагогічний процес — сукупність послідовних дій та засобів учителя (вихователя), спрямованих на досягнення певного наслідку.

Навчання — процес двосторонній: діяльність учнів — учіння і діяльність учителя — викладання. Основний результат навчання освіта особистості.

Освіта — сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, а також певний рівень практичної підготовки і розвитку пізнавальних сил учнів.

Освіта робить людину грамотною, забезпечує її загальний розвиток і професійну підготовку, прилучає до знань, до найновішої наукової інформації, розвиває здатність до самонавчання.

Освіта, навчання й виховання органічно поєднані між собою. Виховувати важливіше, ніж інформувати.

Виховання — поняття ширше, ніж навчання, бо має за мету формування світогляду, духовності, національної свідомості й людської гідності, моральності та культурної поведінки, дотримання народних чеснот і правил родинного, громадського й державного співжиття, вироблення позитивних рис характеру й волі, звичок і смаків, розумовий і фізичний розвиток тощо. Навчання сприяє пізнанню дійсності, а виховання формує ставлення до неї.

Навчання й освіта без виховання мало що варті. Мало того, вони ще й дуже небезпечні тим, що можуть привести до «освіченого дикунства». А освічений дикун, як учить народна мудрість, у сто разів страшніший від неосвіченого! І це не дивно, адже він озброєний знаннями. Безвідповідальні соціальні експерименти, чорнобильська трагедія, спустошення української землі через бездумні хімізацію та меліорацію, вирубування лісів, розтринькування надрових багатств, крайня некомпетентність і безгосподарність, катастрофічний спад народжуваності дітей в Україні — все це докази «освіченого дикунства».

Науково-технічний прогрес не принесе щастя, якщо не буде облагороджуватися найкращими соціальними, духовно-моральними й культурними надбаннями людства. Слід і надалі дбати про ґрунтовні і гнучкі знання учнів. Разом з цим не забувати, що вони відзначаються духовною вартістю тоді, коли осяяні благородним світлом високої свідомості й доброчинства. Покликання освіти, навчання і виховання — зберегти й примножити людське в людині і природне в природі, дбати про олюднення знань, що в свою чергу прискорить створення економічно активного, фізично й духовно здорового суспільства.

Щоб створити народові умови для самовираження як нації, необхідно, аби наука поєднувалась з духовністю. Одне тільки матеріальне благополуччя не дасть справжнього задоволення, якщо воно буде відірване від виховних ідеалів, що підтримують людську цивілізацію тисячоліттями. Отже, освіта й виховання тоді мають суспільну цінність, коли спрямовані на утвердження відповідного виховного ідеалу.

Виховний ідеал — це образ довершеної людини, на який і повинен орієнтуватися вчитель, виховуючи молоде покоління.

Дозрілі особи, в першу чергу батьки, опікуни, вихователі й учителі, покликані впливати на молоде покоління так, щоб воно виросло й розвинулось як спільнота міцних, здорових, витривалих тілом і душею людей, добрих, чесних, розумних, працьовитих, підприємливих, палких патріотів своєї країни.

Вплив навчання й виховання дає найкращі результати тоді, коли він сильніший від інших чинників, що впливають одночасно на учня — ровесники, обставини, вулиця тощо.

Процес виховання дуже складний. Вчителів нерідко доводиться не тільки виховувати, але й перевиховувати.

Перевиховання — система виховних дій, спрямованих на подолання негативного у поведінці, поглядах дитини і засвоєння нових навичок, поглядів і норм поведінки. Перевиховувати набагато складніше, ніж виховувати. Так само вчити значно легше, ніж переучувати. В особливо складних випадках доводиться віддавати учня для виправлення у спеціальні виховні заклади типу трудової колонії. Останнє розцінюємо, як крайній захід. Хворобі краще запобігти, як ліквідувати, пожежу легше не допустити, ніж гасити, виховувати простіше, ніж виправляти допущені виховні помилки і негативні впливи середовища.

Добре, коли виховання й перевиховання знаходять своє органічне продовження й довершення в самовихованні, а навчання — у самоосвіті.

Самовиховання — свідомо діяльність вихованця, спрямована на виховання самого себе у встановлення в собі позитивних якостей й усунення від'ємних. У школі, як і вдома, воно можливе при наявності в учня здатності самокритично аналізувати свої наміри, дії, уподобання, ставити перед собою благородні цілі. А найголовніше, що воно спонукає кожну людину пізнавати себе. Самовиховання, яке сприяє самостійності думок, вчинків, самоперевірки, самовдосконаленню, невіддільне від усвідомлення особистої відповідальності за свої помисли та вчинки, за своє місце в житті, за долю народу й України.

Деякі елементи самовиховання проявляються вже в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, переважно підсвідомо, як наслідок виконання вимог дорослих. Свідоме, цілеспрямоване самовиховання розпочинається у підлітковому віці. Надалі воно набирає все більшого значення й супроводить людину впродовж усього її свідомого життя. Подібна динаміка спостерігається і в і самоосвіті, прилучення до якої починається тоді, коли вчимо молодших школярів учитися, самостійно пізнавати світ.

Самоосвіта — здобуття знань самостійним навчанням поза навчальним закладом. Найпоширеніші його форми — читання й вивчення першоджерел наукової та іншої літератури, спостереження, спілкування, гра.

Завдяки самоосвіті людина може постійно вдосконалювати свої знання, підвищувати професійний рівень, оволодівати новими спеціальностями. Цим забезпечується безперервність освіти, що полягає у можливості приведення культурно-освітнього рівня особистості до рівня нових суспільних потреб, постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, цілісності й наступності навчання та виховання,

перетворення освіти на процес, що триває упродовж усього життя людини. «Вік живи — вік учись і вік трудись!» — закликає українська народна педагогіка.

Як проаналізовані вище, так і всі інші педагогічні категорії знайшли своє докладне й поглиблене висвітлення та конкретизацію через формування особистості молодшого школяра при розгляді основних компонентів педагогіки початкової школи, зокрема теорії національного виховання.

Проголошення й розбудова незалежної Української Держави створили можливість для відродження й розвитку автентичної педагогічної думки в галузі національного виховання, що є органічною потребою кожного народу, нації. Тому, наприклад, у Франції ростять француза, в Німеччині — німця, в Японії — японця, в Польщі — поляка, в Росії — росіянина. Це займає провідне місце і в педагогічних дослідженнях науковців. Виниклі в зарубіжних країнах теорії вільного, недирективного, лібералітарного, креативного впливу теж у вирішальній мірі підпорядковані удосконаленню власного національного виховання. То ж цілком закономірним є те, що Україна повинна дбати про формування українця, а науковці — зосередити увагу на теоретичному розв'язанні проблем саме національного виховання.

Українською національною називаємо ту систему виховання, яка історично склалася на українському національному ґрунті й своїми цілями і змістом та засобами підпорядкована самобутній природі української дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, інтелектуального, освітнього, духовно-морального й естетичного розвитку, засвоєнню національних-та загальнолюдських культурних цінностей, формуванню повновартісної людини, довершеної особистості українця. Саме вона найдужче репрезентує автентичне педагогічне обличчя України.

З точки зору нового етнополітичного мислення вселюдські цінності — це не просто сума матеріальних і духовних цінностей всіх народів і не 'ікесь посереднє їх поняття, а синтез вищих досягнень рук і розуму людства, квінтесенція всієї цивілізації.

Українське національне виховання належить до давніх педагогічних традицій нашого народу. Його важливість і необхідність обстоювали і всі видатні державобудівники, починаючи від В.Великого та Я.Мудрого, наші національні генії Т.Шевченко, Леся Українка, І.Франко, М.Грушевський, видатні вітчизняні педагоги Г.Сковорода, К.Ушинський, О.Духнович, Б.Грінченко, І.Бартошевський, І.Огієнко, А.Волошин, Ю.Дзерович, Я.Кузьмів, В.Пачовський, С.Русова, Г.Ващенко, В.Сухомлинський. Сьогодні святий обов'язок вчених полягає в тому, щоб виробити оптимальний варіант реалізації цих та нових виховних ідей, і Адже ті держави в світі, що

процвітають, досягли високого злету в значній мірі завдяки добре поставленому національному вихованню.

Нарешті живемо в незалежній Українській державі. Але рабська психологія холуйства й власної меншовартості, тривалий час насаджувана різними колоніальними режимами на Україні, поки що не подолана. Зайшла мода на все заграничне, на сліпе плазування перед усім чужинським, що принижує наше рідне, українське, компрометує перед світом нашу національну й людську гідність. Дійшло до того абсурду, що вже й школи та виховні системи почали імпортувати з-за рубежа. Як наслідок, поява на землі українській шкіл - вальдорфських, Монтессорі, Френо, Антоні, Фіндхар, Штайнер-шкіл та інших навчально-виховних закладів чужого крою для українських дітей. Звичайно, що прогресивні педагогічні системи зарубіжних країн варто знати для порівняння з тим власним, самобутнім, що ми вже маємо і чого шукаємо. Але всяке копіювання чи бездумне перенесення чужих виховних систем в українське шкільництво недопустиме, протиприродне, шкідливе. Маємо творити й розвивати українську національну систему виховання своїм розумом і власними руками.

«Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети» (підкреслення наше — М.С.), — писав К.Д. Ушинський у своїй статті «Про народність у громадському вихованні» і далі: «У кожного народу своя особлива національна система виховання; а тому і запозичення одним народом у іншого виховних систем є неможливим... Як не можна жити за зразком іншого народу, яким би принадним не був цей зразок, так не можна виховуватись за чужою педагогічною системою, яка б вона не була струнка і добре обдумана. Кожний народ щодо цього повинен випробувати свої, власні сили».

Кожен конкретний народ через свою національну систему виховання органічно продовжує себе в своїх дітях, генезує національний дух, менталітет, характер, психологію, традиційну родинно-побутову культуру, спосіб життя. Тому цілком природним й об'єктивно закономірним виступає його прагнення мати свою власну національну систему виховання.

Нині ходульною стала нова чудернацька амальгама про панування якихось абстрактних вселюдських цінностей, що начебто підносяться над інтересами окремих націй і народів, «мають універсальне значення», «вселюдський характер». З цього приводу варто згадати мудре застереження І.Я.Франка, який у праці «Поза межами можливого» писав: «Все, що йде поза рами нації, — се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді б прикрити свої змагання до панування одної нації над

другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами прикривати своє духовне відчужіння від рідної нації».

Отже, безнаціональне виховання на Україні — це абсурд, вираз позиції антиукраїнства! До нього може вдатися тільки той, хто прагне асимілювати, зденаціоналізувати український народ, націю, перетворивши їх у ботокудів, і мати Україну без українців. Сподіваюся, що цим підступним шляхом не піде не тільки вчений педагог високого рангу, але й кожна порядна, чесна людина. В протилежному разі непоправного ушкодження зазнає не тільки українська педагогічна наука, але й вся світова педагогічна культура. Та й сама логіка підказує, що коли є національна школа, то мусить бути національне виховання. Варто згадати, що безнаціональне виховання, насаджуване тоталітаризмом, на Україні вже було. Воно показало себе здатним хіба що на те, аби плодити національних нігілістів, невігласів, манкуртів і яничар, перевертнів, запродавців, зрадників, конформістів і ренегатів, безродних гомункулусів, які цураються материнської мови, свого роду й рідного народу.

Виховання безнаціональне безперспективне, бо веде до денационалізації. А всяка денационалізація, за словами О.Потебні, «зводить на послаблення енергії мислі, на нищість, спустошення, аморальність та опідління». Творити теорію безнаціонального виховання означає йти у нову підколоніальну прірву, стати на позиціях лжепедагогіки з її неминучим банкрутством. То й правильний вибір один — національне виховання.

Кровний обов'язок науковців і вчителів — забезпечити дальший теоретичний і практичний розвиток теорії національного виховання, що репрезентує автентичну педагогічну думку України й виражає святу місію благородства й любові до українського народу й українства, пошанного ставлення до культур та людей інших національностей, консолідує здорові суспільні сили в розбудові самостійної Української Держави, визначить прекрасні наукові перспективи.

Українське національне виховання заманіфестоване розділом восьмим «Декларації про державний суверенітет України» від 16 липня 1990 року, «Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), в якій чітко визначена його головна мета, пріоритетні напрями й основні шляхи реформування у всіх його впливових ланках. Дана Програма прийнята в кінці грудня 1992 р. на Першому з'їзді педагогічних працівників України. У Зверненні до його делегатів й учасників Президент України закликав повернути освіту й педагогіку до національних основ, спрямувавши їх на досягнення сучасного європейського рівня.

Ідея національного виховання закладена в «Концепції середньої загальноосвітньої школи України» (1990 р.). Вона лежить в основі «Концепції школи нової генерації —

української національної школиродини» (1994 р.), «Концепції безперервної системи національного виховання» (1994 р.) та ін.

<...>.

М.Г.Стельмахович

Теорія і практика українського національного виховання. Івано-Франківськ, 1996. С. 176.

Мирослав Стельмахович

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПЕДАГОГІКА (уривок)

Засвоєння дітьми й молоддю національній традицій, фундаментальної системи знань з рідної мови, фольклору та етнографії запобігає історичній непам'яті, бездуховності, моральному збоченню, прилучає через рідну культуру до світової загальнолюдської культури.

Народна педагогіка наймудріша, бо вона озброєна багатючими знаннями, виробленими колективним генієм народу. Народна педагогіка найавторитетніша, бо її істинність підтверджена багатовіковою масовою практикою родинно-шкільно-громадського виховання, творцем і носієм якого є сама нація.

Народна педагогіка найідейніша, бо вона базується на заповідях народної моралі, націлена на формування справжньої Людини. Благотворний вплив на її розвиток мають рідна мова й фольклор, чудові здобутки народного мистецтва, ремесла і промисли, родинно-побутова культура, національні звичаї і традиції, свята, обряди, символи.

Народна педагогіка найпрогресивніша, бо вона завжди знаходиться на передньому краї боротьби за розум, за світло знань, за перемогу Добра над Злом, Правди над Кривдою, за торжество здорового глузду й справедливості, за суспільний прогрес, за продовження роду людського й тісного взаємозв'язку поколінь, збереження й примноження національної культури, утвердження доброзичливих стосунків між людьми й добросусідських відносин між народами, захисту традиційної родини, теплоти домашнього вогнища, дитинства, батьківства і материнства.

Народна педагогіка духовно найбагатша, бо на її терені протягом багатьох віків сумлінно працюють мільйони батьків і матерів, дідусів і бабусь, численних нянь з народу, вихователів-кумів й опікунів.

Народна педагогіка найгуманніша, бо леліє найдорожчий скарб суспільства, цвіт, гордість і майбутнє нації, надію людства - дітей.

Народна педагогіка найдемократичніша, бо твориться, шліфується й побутує у гущі

народу, обслуговує його найперші потреби, виражає й реалізує його виховні ідеали, волю й інтереси, віру, надію й любов. Це прародителька батьківської мудрості, демократичної педагогічної науки, професійної педагогіки й шкільної практики¹. <...>.

Педагогіка у загальному розумінні слова — це наука про виховання, освіту й навчання підростаючого покоління. Народною називаємо ту педагогіку, яку створив народ. Це система прийнятих у даній місцевості методів і засобів виховання, що передаються від покоління до покоління і засвоюються передовсім як певні знання, вміння і навички. Народна педагогіка належить до тих могутніх феноменів, що забезпечують збереження національного характеру, звичок і психології людини. Виховний ідеал, цілі, завдання, зміст, принципи і засоби народної педагогіки знайшли своє відображення і втілення у рідній мові, фольклорі, національних звичаях, традиціях, святах, обрядах, символах і різних видах народного мистецтва, у дитячих народних іграх та іграшках, у живій практиці трудового і сімейного виховання, у народних ремеслах і промислах, у родинно-побутовій культурі нашого народу². <...>.

М.Г.Стельмахович

Українська народна педагогіка. К. ІЗМН, 1997. 232 с.

Мирослав Стельмахович

НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ – АВТЕНТИЧНУ УКРАЇНСЬКУ ПЕДАГОГІКУ³

Україна впевнено наближається до ХХІ століття як новопоставлена незалежна національна держава, що потребує сучасної української педагогіки високого світового рівня. Насаджувані в 20-40-х рр. ленінсько-сталінська, а в 70-80-х рр. - брежнєвсько-сусловська лжепедагогіка залишили нам гіркий спадок - зруйновану національну школу, сплюндровану педагогічну науку, спаплюжену народну мораль, бездуховність, національний нігілізм, покалічену сім'ю, спотворене виховання. Складність сучасної педагогічної ситуації посилюється глибокою й затяжною економічною кризою, а насамперед - не сформованістю національного самоусвідомлення більшості населення. За таких умов творення новітньої педагогіки в Україні мусить перед бачити ще й виконання нею державобудівничої й націотворчої функцій, забезпечення формування українського я з тим, щоб у найкоротший термін відродити національну гідність і честь, високу духовність, здавна властиву українцям, здолати комплекс неповноцінності, набутий значною частиною громадян за роки комуністичного експериментування. За колоніального панування опинились під офіційною забороною і були вилучені з навчально-виховного обігу чи фальшиво трактовані новітні здобутки науки та всі найкращі пласти української національної й зарубіжної культури. Багато вчених, учителів,

педагогів, письменників, митців, як і загалом українська інтелігенція, стали жертвами більшовицьких репресій. Тоталітарна система разом з деспотично-диктаторським, побудованим на теорії класового «взаємопожирання», репресивним режимом і обслуговуючим його бюрократичним, командно-адміністративним апаратом, мілітаризованою економікою, політикою, націленою на винищення нації, приниження людини, культивування вождизму і садизму, виплотив собі догідливу кон'юнктуру радянську педагогіку - безлику, уніфіковану, заформалізовану, бездумну, бездушну й бездуховну, розраховану не на плекання розумних, високоосвічених, вільних, національно свідомих, ініціативних людей, а на штампування улесливих холуїв, покірних рабів, манкуртів, бездумних виконавців волі й примх можновладців. Під впливом тріскотливих політичних лозунгів і кампаній тиск робився на посилення того чи іншого педагогічного напрямку. Але про яку повноцінну педагогіку могла йти мова в суспільстві, де панувала подвійна, а то й потрійна мораль?! Фальш і лицемірство, ігнорування елементарних норм людської порядності, кастові пільги й привілеї, корупція і злочинство, що набули небаченого масштабу, відчутно підірвали педагогічні позиції як школи, так і сім'ї. Ігнорування всього національного зводило нанівець виховання інтернаціонального, збільшувало число перевертнів, невігласів і космополітів. Химерною виявилась ідея тотального насадження войовничого атеїзму. Недолугою показала себе тактика повного підкорення особистості колективу. Як наслідок, виникла парадоксальна ситуація, коли особа, вихована в дусі народних чеснот і норм християнської моралі, високої національної свідомості, зазнавала нескінченних митарств. Прищеплення дітям рис чесності, принциповості, вірності Україні стало навіть небезпечним. Виховні ідеали на тлі спотвореного суспільного життя сприймалися як фальш і облуда, що невдовзі проявилось своїми негативними наслідками - бездуховністю, садизмом, безвідповідальністю, статевою розпустою, мафією, дідівщиною, корупцією та багатьма іншими асоціальними явищами. У радянській педагогіці були зігноровані і приречені на забуття найкращі пласти української педагогічної культури, прогресивні народно-побутові й громадські традиції та національні звичаї. Загострились породжені умовами тривалого панування тоталітарного режиму суперечності між колосальними навчально-виховними можливостями народної педагогіки і рідної мови та незадовільним їх використанням у:

- а) розвитку наукової теорії й методики родинного та громадсько-шкільного виховання;
- б) практиці виховання дітей у сім'ї;
- в) виховній роботі школи і позашкільних навчально-виховних закладів;
- г) педагогізації батьків;

д) розвитку етнопедагогіки і педагогічної науки за рахунок використання в ній нових прогресивних виховних традицій як українців, так і представників інших націй.

Названа вище загальна суперечність проявлялася в ряді часткових, між: прогресивними народними традиціями трудового виховання дітей та підлітків і станом підготовки до трудової діяльності в радянській школі; ставленням дітей до рідної мови й національної культури в минулому і нині; народними чеснотами та нормами моралі і дотриманням їх молоддю колись і тепер. Виділені часткові суперечності в сукупності склали своєрідний стрижень негативної тенденції розриву між народною педагогікою і педагогічною наукою, а їх подолання стало кінцевою потребою сьогодення. У зв'язку з цим постало питання актуалізації й розвитку автентичної української педагогіки й рідного шкільництва та вироблення раціональних шляхів їх реалізації. На наш погляд, до них належать: досягнення багатств педагогічної пансофії-народної педагогіки як невичерпного й вічного першоджерела етнопедагогіки й педагогічної науки в цілому, основи національного родинного та громадсько-шкільного виховання дітей та молоді; піднесення престижу української мови як наймогутнішого педагогічного феномена; пізнання, актуалізація, всебічне осмислення і раціональне застосування усіх найкращих пластів української педагогіки та наукової спадщини її провідних творців, репресованих, заборонених чи навмисно замовчуваних більшовицьким режимом. Об'єктивний аналіз волюнтаристсько-кон'юнктурної радянської школи й педагогіки та наукове забезпечення переходу від засад авторитарної, безнаціональної педагогіки, що нівелювала національні риси, природні здібності й потенційні можливості вихованців, до педагогіки національної, гуманної, демократичної; передбачає активізацію творчо-пошукової діяльності вітчизняних вчених, вчителів і вихователів у галузі національної освіти й виховання; порівняльне вивчення сучасної української педагогіки та прогресивних навчально-виховних й освітніх систем зарубіжжя з метою стимулювання власних педагогічних винаходів та ініціатив. Сучасні соціально-економічні зміни в Україні дозволяють перейти від засад авторитарної педагогіки до педагогіки національної, гуманної, демократичної, підпорядкувавши їй виховну мету, завдання, зміст, методи, форми, виховний ідеал, що відкриває широкий простір для здійснення наукових досліджень у цих напрямках. Педагогічна культура українського народу носить європейський характер, бо сформувалася в країні розташованій в географічному центрі Європи. Отож, цілком логічно, що в основу розробки автентично української педагогіки повинен лягти підхід європейський. Він висуває на перший план людину як структурну одиницю суспільства, а не середньоарифметичний, знеособлений "гвинтик" авторитарного колективу, "маси", що розчавлює, поглинає, нівелює індивідуальність, віддаючи її на поталу стадності.

Вимоги сьогодення зобов'язують педагогів всю свою увагу сконцентрувати на дитині, на формуванні особистості в дусі прогресивної європейської культури, спонукають українську педагогіку розвивати індивідуальність і, з огляду на її благо, оцінювати усі педагогічні інституції, тоді як азіатський світ вважає колектив вищою суспільною цінністю і підпорядковує йому людину. Технічний прогрес, власне державне будівництво й ринкова економіка вимагають особи ініціативної. Тому сучасна педагогіка має сприяти формуванню самостійності громадянина нашої країни, аби зробити з нього відповідального, підприємливого, ініціативного трудівника. Тому й втілення європеїзму в сучасній педагогіці набуває нині особливої ваги, адже виховання й освіта завжди повинні мати адресний характер. Зберегти й примножити в природі природне, а в людині людське - таке філософське кредо сучасної європейської, а отже й української автентичної педагогіки. Виходячи з позицій європеїзму, особа - це не тільки представниця людської спільноти, в якій повторюється те, що є і в інших представників, вона - індивідуум. Тобто кожна людина є лише одна єдина в своєму роді, в цілому світі, кожна унікальна. Саме цією неоднаковістю, несхожістю, індивідуальністю люди цікаві один одному. Ще жоден чоловік не говорив своїй коханій: «Мила, кохаю тебе тому, що ти така, як усі!». Радше навпаки. Кажуть: «Ти незвичайна! Ти не схожа на інших! Я такої ніколи не зустрічав!» «Такий, як усі», тобто стандартний, - вбивча характеристика для людини, натяк на її стадну поведінку, цілковиту аморфність і безхарактерність. Такий філософський підхід заперечує фетишизацію колективу, вчить берегти особисту гідність і оригінальність людини, кожної дитини, всіляко розвивати й підтримувати в учнів самостійність, індивідуальну творчість, ініціативу, винахідливість, кмітливість, підприємливість. Гіпертрофований колективізм спричиняється до приниження особистості, знеособлення, ледарства, ширить конформізм, абсолютну бездумність і безвідповідальність. Проголошення й розбудова незалежної Української Держави створили можливість для відродження й розвитку автентичної педагогічної думки в галузі національного виховання, що є органічною потребою кожного народу, нації. Тому, наприклад, у Франції ростять француза, в Німеччині - німця, в Японії - японця, в Польщі - поляка, в Росії - росіянина. Це займає провідне місце і в педагогічних дослідженнях науковців. Виниклі к зарубіжних країнах теорії вільного, недирективного, лібералітарного, креативного впливу теж підпорядковані удосконаленню власного національного виховання. То ж цілком закономірним є те, що Україна повинна дбати про формування українця, а науковці - зосередити увагу на теоретичному розв'язанні проблем саме національного виховання. Українське національне виховання належить до давніх педагогічних традицій нашого народу. Його важливість і необхідність обстоювали всі видатні державобудівники,

починаючи від Володимира Великого та Ярослава Мудрого, й наші національні генії - Т.Шевченко, Л.Українка, І.Франко, М.Грушевський, видатні вітчизняні педагоги - Г.Сковорода, К.Ушинський, О.Духнович, Б.Грінченко, І.Бартошевський, І.Огієнко, А.Волошин, Ю.Дзєрович, Я.Кузьмів, В.Пачовський, С.Русова, С.Сіропалко, Г.Вашенко. Сьогодні святий обов'язок вчених полягає в тому, щоб виробити оптимальний варіант реалізації нових виховних ідей. Адже ті держави у світі, що процвітають, досягли високого злету значною мірою завдяки добре поставленому національному вихованню. Нещодавно виповнилося п'ять років незалежності Української Держави. Але рабська психологія холуйства й власної меншовартості, тривалий час насаджувана різними колоніальними режимами на Україні, ще не подолана. Нова мода на все закордонне, плазування перед усім чужинським, що принижує наше рідне, українське, компрометує перед світом нашу національну й людську гідність. Звичайно, прогресивні педагогічні системи зарубіжних країн варто знати для порівняння з тим власним, самобутнім, що ми вже маємо і чого шукаємо. Але всіяке копіювання чужих виховних систем в українському шкільництві недопустиме, протиприродне, шкідливе. Ми повинні творити й розвивати українську автентичну педагогіку своїм розумом і власними руками. Щодо цього педагоги України повинні б сказати своє авторитетне слово. У педагогічній теорії і практиці країни здійснюється плавний перехід від крає-, країно-, народо-, суспільствознавства до найвищої фази пізнання себе - українознавства. Цьому сприяє заснування у вузах однойменних кафедр, впровадження його вивчення у школах всіх типів і рангів. Українознавство відкриває нам багатовіковий досвід народу і тим сприяє розв'язанню сучасних державотворчих проблем, усвідомленню уроків світової історії, нашої долі та історичної місії. Тому воно закономірно посідає чільне місце серед предметів базового змісту освіти, все більше приваблює педагогів широкої культури, глибокого і системного мислення, справжніх патріотів нашої землі. Помітний крок здійснено в розробці проблем українського національного виховання. Його успішному здійсненню сприяють кардинальні зміни у змісті освіти, створення у контексті утвердження українства шкіл регіонального типу. Активізувалось релігійне виховання. В 1990 році легалізувались Українська Греко-Католицька та Автокефальна Православна Церква. В школах і вузах впроваджується вивчення релігієзнавства. Розбудова незалежної Української Держави відкрила широкий простір також і для педагогічної творчості вчителів та плюралізму думок, стимулювала прагнення до відродження й розвитку автентичної педагогіки на Україні, вияву власної ініціативи в створенні, крім державних, ще й приватних навчальних закладів - коледжів, ліцеїв, інститутів, університетів. Трибуною передових ідей національної освіти й виховання виступає педагогічна преса,

що набула широкого, розгалуженого характеру. Створюються нові видавництва. Крім республіканських, з'явилися обласні, районні, міські, відомчі, шкільні, вузівські, регіональні педагогічні часописи. Свіжістю творчих ідей відзначаються республіканські педагогічні журнали “Дошкільне виховання”, “Початкова школа”, “Рідна школа”, “Дивослово”, газети “Освіта”, “Жива вода”, “Народознавство” та ін. Виникають нові навчальні заклади, авторські та альтернативні школи, оригінальні концепції українського національного виховання. З'явилася потреба в їх глибокому вивченні, науковому осмисленні й виробленні на цій основі стратегії і тактики розвитку української національної школи. Це спонукало науково-педагогічну громадськість до створення власного науково-педагогічного центру. Останнім часом помітно активізувались наукові дослідження історії української педагогіки. З метою дальшого розгортання нових пошуків у цій надзвичайно важливій галузі на педагогічному факультеті нашого університету в 1995 році створено першу і наразі єдину на Україні кафедру історії педагогіки, яка має хороші перспективи. Цю неординарну подію схвалено педагогічною громадськістю країни.

Проте, є і негативні тенденції, успадковані від тоталітарного ладу та породжені труднощами розбудовного стану. Нестабільність фінансування освіти й науки з боку держави, згубний вплив насильницької ідеології, безкультур'я, зажерливість; пережитки старих догм, скорочення мережі дошкільних та позашкільних закладів, нестача сучасних підручників, плінність кадрів - характерні явища у сфері освіти і науки. Непокоїть і те, що все більшого поширення набувають пияцтво, неробство, розпуста, порнографія, злочинство, наркоманія, міжконфесійні чвари, що згубно впливають на молодь, руйнують сім'ю. У духовній сфері нам слід позбутися психології холуйства, комплексу малоросійства, відчуття національної меншовартості. Треба очистити педагогічну науку від збанкрутілих догм, постулатів та всякого словоблудства. Необхідно створити автентичну українську педагогіку, самобутню, оригінальну, високого національного гатунку, сформовану на принципах європеїзму, національної соціалізації особистості, історизму, гуманізму, народності, людяності й демократизму, природовідповідності, едукації через українознавство, культуровідповідності, гармонії родинної й громадсько-шкільної взаємодії. Формування українця-патріота, який любить свій народ і з повагою ставиться до людей інших національностей, без української педагогіки немислиме. Безнаціональне виховання на Україні - це абсурд, вираз позиції антиукраїнства. До нього може вдатися тільки той, хто прагне асимілювати український народ, перетворивши його у ботокудів. Будемо сподіватися, що цим підступним шляхом не піде не тільки вчений-педагог, але й кожна порядна, чесна людина, а також наша педагогічна наука в цілому,

інакше великих втрат зазнає не тільки українська педагогіка, але й вся світова педагогічна культура. Безнаціональна педагогіка безперспективна, бо призводить до денаціоналізації. А всяка денаціоналізація, за словами О.Потебні, “зводить на послаблення енергії мислі, на нищість, спустошення, аморальність та опідлення”. Творити теорію безнаціональної освіти й виховання означає йти у нову колоніальну прірву, стати на позиції лжепедагогіки з її неминучим банкрутством. То ж і правильний вибір - автентична українська педагогіка. Безперечно, що вибір у відродженні й розвитку педагогіки в Україні повинен бути один - український. Варто згадати, що безнаціональне виховання на Україні вже було за умов тоталітаризму й зазнало остаточного краху. Тому завжди треба пам'ятати мудре застереження І.Франка, який писав: “Все, що йде поза рами нації, або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації”⁴. Наш святий обов'язок - забезпечити подальший науковий роз виток теорії національного виховання, що репрезентує автентичну педагогічну думку України і плекає шляхетні почуття любові до рідного народу, шанобливе ставлення до культур та людей інших національностей, консолідує здорові суспільні сили в розбудові самостійної Української Держави, визначить прекрасні наукові перспективи й забезпечить авторитет й світову славу педагогічних винаходів українців. Сьогодні Українська Держава твердо йде шляхом своєї розбудови, впевнено взявши власну долю у свої руки, виходячи у сузір'я цивілізованих країн світу. Це вселяє й віру в те, що майбутнє українського шкільництва й педагогіки буде значно світлішим, ніж їх минуле. І наявність своєї самостійної демократичної держави є для цього повним гарантом.

М.Г.Стельмахович

Незалежній Україні — автентичну українську педагогіку. Вісн. Прикарпат. ун-ту: Педагогіка. Івано-Франківськ, 1998. Вип. 1. (Франко І. Поза межами можливого. Зібр. творів: В 50 т. Т. 45. К.: Наук, думка., 1986. С. 284).

Примітки

1. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. К. ІЗМН, 1997. С.3-4.
2. Там само. С. 5.
3. Стельмахович М. Г. Незалежній Україні — автентичну українську педагогіку. Вісн. Прикарпат. ун-ту: Педагогіка. Івано-Франківськ, 1998. Вип. 1.
4. Стельмахович М. Г. Незалежній Україні — автентичну українську педагогіку. Вісн. Прикарпат. ун-ту: Педагогіка. Івано-Франківськ, 1998. Вип. 1. (Франко І. Поза межами можливого. Зібр. творів: В 50 т. Т. 45. К.: Наук, думка., 1986. С. 284).